

*Олександра ХОРТЮК,
здобувач Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва НАПрН України*

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ОХОРОНИ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Ключові слова: репутація; ділова репутація; юридична особа; охорона ділової репутації.

Ділова репутація юридичної особи була і залишається предметом активних наукових досліджень у частині визначення обсягу даного поняття, його суттєвих ознак, правових механізмів захисту тощо. Практика ділових взаємин суб'єктів приватного права підтверджує прикладну актуальність відповідних питань. Адже нерідко виникають деліктні й договірні правопорушення, які суттєво впливають на репутацію насамперед суб'єктів господарювання. А від науково-теоретичного обґрунтування цивільно-правових форм охорони ділової репутації юридичної особи залежить зрештою ефективність господарської та іншої діяльності юридичної особи.

Питання цивільно-правових форм охорони ділової репутації юридичної особи у наукових дослідженнях найчастіше розглядаються лише побіжно. Тому метою статті є розкриття цивільно-правових форм охорони ділової репутації на підставі узагальнення існуючого стану законодавчого забезпечення, судової практики та наукових пошуків у досліджуваній сфері.

Насамперед звернемо увагу на наукові дослідження, що стосуються поняття «цивільно-правова охорона». У цьому напрямі варто відзначити вітчизняного дослідника В.І. Бобрика, який пропонує тлумачити поняття «цивільно-правова охорона» через «систему заходів, передбачених цивільним законодавством, спрямованих на забезпечення неприпустимості свавільних та інших неправомірних втручань» у певну сферу діяльності особи [1]. Видається, що буде не зовсім правильно визначити цивільно-правову охорону лише як «систему заходів», оскільки це поняття включає в себе не лише активні дії, спрямовані на недопущення не-

правомірних втручань. Цивільно-правова охорона передбачає і механізми «статичного» недопущення порушень шляхом визнання права, встановлення гарантій для його (права) реалізації тощо.

Спробуємо визначити зміст поняття «цивільно-правова форма охорони ділової репутації юридичної особи». Для цього згадаємо, що охорона спрямовується на недопущення порушення, а також і на відновлення порушеного права, тобто на захист. Що має робити юридична особа для недопущення порушення свого права на ділову репутацію або для захисту вже порушеного права? Спершу вона використовує передбачену цивільним законодавством можливість реалізації права на ділову репутацію шляхом її «підтримання», куди можуть бути включені як активна інформаційна діяльність, спрямована на підтримання власної ділової репутації (наприклад, рекламна кампанія), так і «пасивне» формування ділової репутації у повсякденній діяльності.

При порушенні ж права на ділову репутацію юридична особа може застосувати передбачені законом заходи захисту, зокрема: звернутися до органів державної влади, уповноважених здійснювати процедури відновлення порушеного права; звернутися до суду; застосувати засоби самозахисту. Із зазначених заходів цивільно-правовими можна назвати самозахист порушеного права на ділову репутацію і звернення до суду. Разом з тим, варто зазначити, що і звернення до уповноважених органів державної влади, і звернення до суду, і самозахист права на ділову репутацію мають самостійний характер з власним передбаченим правовим механізмом реалізації. Тому їх можна визначити як форми охорони ділової репутації юридичної особи.

Основною для надійної охорони ділової репутації юридичної особи видається така цивільно-правова форма, як матеріальне закріплення і гарантування відповідного права. Адже визнання такого права за юридичною особою шляхом його закріплення у цивільному законодавстві, встановлення матеріальних гарантій недоторканності цього права є базою для усіх інших форм цивільно-правової охорони. Без наявності норм, які визначають обсяг ділової репутації і процедури її реалізації, неможлива реалізація будь-яких форм охорони ділової репутації, оскільки буде відсутній власне предмет такої охорони. Тому основою цивільно-правової охорони ділової репутації юридичної особи є матеріальне закріплення і гарантування ділової репутації юридичної особи.

Наступною формою охорони ділової репутації є судовий захист. На перший погляд він видається формою цивільно-процесуального захисту. Однак варто згадати, що гарантії судового захисту цивільних прав, зокрема і права юридичної особи на ділову репутацію, закріплені саме у Цивільному кодексі України (ЦК України) як джерелі цивільного права. Тому судовий захист ділової репутації юридичної особи визнаємо цивільно-правовою формою її охорони. Судовий захист є найоптимальнішим засобом відновлення порушеного права юридичної особи на ділову репутацію і відшкодування завданих збитків, оскільки забезпечується державним примусом. Однак судовий захист ділової репутації юридичної особи як форма охорони останньої характеризується низкою проблем теоретичного і практичного характеру, на які необхідно звернути увагу.

Насамперед погодимося з думкою Г.П. Тимченка про те, що «судова форма забезпечує реалізацію специфічного за змістом і функціями конституційного права на судовий захист як фундаментального процесуального засобу захисту цивільних прав. Вона максимально пристосована до вирішення спорів, пов'язаних з порушенням або можливістю порушення суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів, а суди загальної юрисдикції (цивільні та господарські) складають систему цивільної юрисдикції, предметом діяльності якої є спір про право цивільне» [2]. Як бачимо, незалежно від суб'єктного складу спорів (зокрема і таких, що пов'язані із діловою репутацією юридичної особи) основою відне-

сення відповідних справ до цивільної юрисдикції є наявність спору про право цивільне (у нашому випадку – право юридичної особи на ділову репутацію). Така позиція додатково аргументує правильність віднесення судового захисту до однієї із форм цивільно-правової охорони ділової репутації юридичної особи. Але визначення такої форми охорони ділової репутації юридичної особи як судовий захист не вирішує проблеми підвідомчості та підсудності відповідних спорів. На підтвердження цієї думки наведемо приклади із судової практики.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України 23 травня 2002 року розглянула скаргу такого змісту. Ухвалою судді Жовтневого районного суду м. Одеси від 1 лютого 2001 року відмовлено ТОВ «Блек-Сі-Сервіс» у прийнятті позову про захист честі і гідності, відшкодування моральної шкоди з підстав, передбачених ст. 136 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України). У касаційній скарзі ТОВ порушується питання про скасування ухвали судді як такої, що не відповідає вимогам ЦПК України. Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вважає, що касаційна скарга підлягає задоволенню, а ухвала судді – скасуванню з таких підстав. Відмовляючи у прийнятті позову, суддя виходив із того, що такий спір слід вирішувати у господарських судах. З таким висновком судді Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України не погодилась, оскільки відповідно до роз'яснень, викладених у п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 року № 7 «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій», у випадках поширення відомостей, що принижують репутацію організації, остання, якщо вона є юридичною особою, має право звернутися до суду з вимогами про їх спростування незалежно від того, якою особою (фізичною чи юридичною) поширено ці відомості. Зазначене роз'яснення узгоджується з вимогами ст. 7 Цивільного кодексу України.

Оскільки суддя постановив ухвалу, яка суперечить вимогам чинного ЦПК України і роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України з питань про захист честі, гідності та ділової репутації, ухвала підлягає скасуванню з направленням матеріалів у суд першої інстанції для вирішення питання про прий-

няття позовної заяви виходячи з вимог статей 137 і 138 ЦПК України. Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України ухвалу судді Жовтневого районного суду м. Одеси від 1 лютого 2001 року скасувала, а матеріали справи повернула в суд першої інстанції для вирішення питання про прийняття позовної заяви [3].

Як бачимо, у 2002 році позиція Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України була такою: у випадках поширення відомостей, що принижують репутацію організації, остання, якщо вона є юридичною особою, має право звернутися до суду з вимогами про їх спростування незалежно від того, якою особою (фізичною чи юридичною) поширено ці відомості.

Подібна правова позиція закріплена у постанові Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», у якій зазначено, що відповідно до ст. 24 ЦПК України спори про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підвідомчі суду, якщо хоча б однією зі сторін у них є громадянин (фізична особа). Суду підвідомчі також спори між юридичними особами про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, якщо ці вимоги взаємопов'язані з іншими вимогами, вирішення яких віднесено до відання суду загальної юрисдикції (наприклад, про спростування поширеної інформації та відшкодування у зв'язку з цим заподіяної моральної шкоди). Підсудність справ даної категорії визначається за правилами ст. 125 ЦПК України, тобто за місцем знаходження відповідача, крім випадків, коли позивачеві надано законом право вибору підсудності [4].

Звернемо увагу і на позицію Вищого господарського суду України стосовно практики вирішення спорів, пов'язаних із діловою репутацією. Вищим господарським судом України проаналізовано практику застосування господарськими судами законодавства про інформацію (справи стосовно ділової репутації юридичної особи здебільшого потрапляють у цю категорію). У таких справах проблемним є не лише визначення підвідомчості і підсудності, а й трактування фактичних обставин відповідних справ про право цивільне. Вищим господарським судом України, зокрема, визнається, що право на спростування недостовірної інформації належить не лише фізичним, але й юридич-

ним особам у передбачених законом випадках, а тому спори зазначеної категорії підвідомчі господарським судам на загальних підставах [5]. Така позиція вже є дискусійною і не співвідноситься з проаналізованими вище позиціями судових інстанцій.

Варто зазначити, що господарські суди нерідко не приймають до розгляду справи про захист ділової репутації та спростування недостовірної інформації. Так, місцевий господарський суд, з яким погодився господарський суд апеляційної інстанції, відмовив у прийнятті позовної заяви про захист ділової репутації та спростування недостовірної інформації. Судові рішення з посиланням на статті 1, 12, п. 1 ч. 1 ст. 62 Господарського процесуального кодексу України (ГПК України) мотивовано тим, що господарським судам невідомі спори зазначеної категорії.

Скасовуючи відповідні судові рішення з передачею справи на розгляд суду першої інстанції, Вищий господарський суд України обґрунтував свою позицію наступними положеннями. У ст. 299 ЦК України зазначено, що фізична особа має право на недоторканність своєї ділової репутації і може звернутися до суду з позовом про її захист. Відповідно до ч. 1 ст. 91 ЦК України юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Право на недоторканність ділової репутації – одне з особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття. Це право за своєю природою може належати не лише фізичній, але й юридичній особі. За приписами ч. 1 ст. 277 ЦК України фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. За своєю правовою природою право на спростування недостовірної інформації, передбачене ст. 277 ЦК України, належить не лише фізичним, але й юридичним особам, оскільки це право може бути використане господарюючим суб'єктом (підприємцем) як спосіб судового захисту щодо поширення інформації, яка шкодить його діловій репутації.

Згідно зі ст. 277 ЦК України спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію. Спростування недостовірної інформації здійсню-

ється у такий же спосіб, у який вона була поширена. Відповідно до ч. 1 ст. 16 ЦК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Частиною другою цієї статті визначено способи захисту цивільних прав та інтересів.

З огляду на положення зазначеної норми та принцип диспозитивності у господарському судочинстві позивач має право вільно обирати способи захисту порушеного права чи інтересу і, зокрема, визначати відповідача за своїми вимогами тощо. Таким чином, згідно з позицією Вищого господарського суду України обраний позивачем спосіб захисту його порушеного права відповідає способу, що встановлений у ст. 277 ЦК України.

Вищий господарський суд України також посилається у своєму рішенні на п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 року № 7 «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій», де зазначено: відповідачем у справі про захист честі і гідності може бути фізична або юридична особа, яка поширила відомості, що порочать позивача; якщо позов пред'явлено про спростування відомостей, опублікованих у пресі або поширених іншими засобами масової інформації (по радіо, телебаченню), як відповідачі притягуються автор та відповідний орган масової інформації (редакція, агентство, інший орган, що здійснив випуск інформації). При публікації або іншому поширенні відомостей без позначення автора орган масової інформації за вимогою суду зобов'язаний назвати особу, яка надала відомості, про спростування котрих пред'явлено позов.

Позивачами і відповідачами в судовому процесі господарських судів можуть бути підприємства та організації, зазначені у ст. 1 ГПК України, тобто підприємства, установи, організації, інші юридичні особи, громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

Відповідно до ст. 2 ГПК України господарський суд порушує справи за позовними заявами, зокрема, підприємств та організацій, які звертаються до господарського суду за захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів. Відповідно до ч. 1 ст. 21 ГПК України сторонами в судовому

процесі – позивачами і відповідачами – можуть бути підприємства та організації, зазначені у ст. 1 цього Кодексу.

Більше того, у постанові від 30 листопада 2004 року у справі № 18/62 Верховним Судом України з посиланням на приписи ст. 124 Конституції України, ст. 22 Закону України «Про судоустрій України», статей 24, 236 та 254 ЦК України, ст.ст. 1 та 21 ГПК України викладено правову позицію, відповідно до якої сторонами у господарському судочинстві можуть бути підприємства та організації, зазначені у ст. 1 ГПК України, а отже усі спори між юридичними особами підвідомчі господарським судам, крім винятків, прямо визначених законом.

У п. 9 інформаційного листа Вищого господарського суду України від 28 березня 2007 року № 01-8/184 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію» зазначено, що за змістом приписів ст. 91 ЦК України право на спростування недостовірної інформації, передбачене ст. 277 ЦК України, належить не лише фізичним, але й юридичним особам у передбачених законом випадках, у тому числі як спосіб судового захисту проти поширення інформації, що шкодить діловій репутації господарюючого суб'єкта (підприємця) (постанова Вищого господарського суду України від 25 вересня 2007 року № 44/105-07) [5].

На нашу думку, подвійна підвідомчість справ про захист ділової репутації юридичної особи судам загальної юрисдикції і господарським судам не сприятиме ефективній охороні ділової репутації. Адже, поперше, досить часто важко визначити однозначно суб'єкта (юридичну чи фізичну особу), який завдав своїми діями шкоди діловій репутації юридичної особи; по-друге, визначення підвідомчості лише у залежності від суб'єктного складу спричиняє подвійне трактування і правозастосування фактично одних і тих же норм цивільного права про ділову репутацію судами загальної юрисдикції та господарськими судами. Тому вирішення проблеми може бути виключення справ про захист ділової репутації юридичної особи з підвідомчості господарських судів із залишенням їх у підвідомчості судів загальної юрисдикції незалежно від суб'єктного складу.

Перейдемо до розгляду останньої цивільно-правової форми охорони ділової ре-

путації юридичної особи – самозахисту відповідного права. Інститут самозахисту цивільних прав став новелою українського цивільного законодавства з прийняттям у 2004 році ЦК України. Відповідно до ЦК України особа наділяється правом на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом вважається застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства. Визначено, що способи самозахисту мають відповідати змісту порушеного права, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, до яких призвели ці порушення. Способи самозахисту можуть визначатися законом чи договором або обиратися самою особою, виходячи із зазначених обставин порушення цивільного права [6]. Якщо застосовувати самозахист як форму цивільно-правової охорони ділової репутації, то способи самозахисту залежатимуть від дій порушника, спрямованих на приниження ділової репутації юридичної особи. Оскільки такі дії переважно пов'язані з негативними інформаційними впливами на юридичну особу, її працівників, контрагентів, конкурентів тощо, то і способи самозахисту можуть полягати у незабороненій правом інформаційній діяль-

ності юридичної особи, репутація якої постраждала, спрямованій на відновлення ділової репутації. Це можуть бути публікації і повідомлення у ЗМІ, на інтернет-ресурсах, публічні виступи тощо.

Таким чином, підсумовуючи викладене, виділяємо наступні цивільно-правові форми охорони ділової репутації: форма матеріального закріплення і гарантування ділової репутації; форма судового захисту ділової репутації; форма самозахисту ділової репутації.

При розгляді судової форми охорони ділової репутації запропоновано розглянути питання щодо виключення справ про захист ділової репутації юридичної особи з підвідомчості господарських судів із залишенням їх у підвідомчості судів загальної юрисдикції незалежно від суб'єктного складу. Це дасть змогу виключити подвійне трактування і правозастосування фактично одних і тих же норм цивільного права про ділову репутацію судами загальної юрисдикції та господарськими судами.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі визначаємо дослідження способів захисту права на ділову репутацію юридичної особи у межах визначених у цій роботі цивільно-правових форм охорони ділової репутації юридичної особи.

Список використаних джерел:

1. Бобрик В.І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / В.І. Бобрик. – К., 2004. – 170 с.
2. Тимченко Г.П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Г.П. Тимченко. – Х., 2002. – 5 с.
3. Позови юридичних осіб про захист честі і гідності та відшкодування завданої відповідачем за цим позовом моральної шкоди підлягають розгляду судами загальної юрисдикції, а не господарськими: ухвала Верховного Суду України від 23 травня 2002 року // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 3.
4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
5. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням господарськими судами законодавства про інформацію (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України): лист Вищого господарського суду від 12 листопада 2008 року № 01-8/676 // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 1. – С. 25.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 461.

Олександра ХОРТЮК

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ОХОРОНИ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Резюме

Проаналізовано цивільно-правові форми охорони ділової репутації юридичної особи: матеріального закріплення і гарантування ділової репутації; судового захисту ділової репутації; самозахисту ділової репутації.

Александра ХОРТЮК

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ ФОРМЫ ОХРАНЫ ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА

Резюме

Проанализированы гражданско-правовые формы охраны деловой репутации юридического лица: материального закрепления и гарантирования деловой репутации; судебной защиты деловой репутации; самозащиты деловой репутации.

Oleksandra KHORTIUK

CIVIL AND LEGAL FORMS OF PROTECTING BUSINESS REPUTATION OF LEGAL ENTITY

Summary

The author analyses civil and legal forms of protecting business reputation of legal entity such as: material consolidation and guaranteeing business reputation; legal remedies of business reputation; self-defense of business reputation.

РЕЦЕНЗІЇ

Петро ДІХТІЄВСЬКИЙ,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри конституційного і адміністративного права

Київського національного авіаційного університету

МОНОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ПРОКУРОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Правоохоронна система України має відповідати актуальним вимогам та потребам сьогодення. На сучасному етапі розвитку нашої держави серед юристів-практиків, а також і серед науковців точаться дискусії про шляхи модернізації прокурорської діяльності в Україні та її актуального реформування. З огляду на це монографія Грицаєнка Л.Р. «Прокурорська діяльність в Україні у світлі сучасного світового досвіду»^{*} особливо актуальна, адже в ній представлено ґрунтовне наукове дослідження основних проблемних питань роботи прокуратури в Україні, проаналізоване відповідне чинне законодавство, внесені пропозиції стосовно перегляду його окремих положень. Автор монографії дослідив особливості прокурорської діяльності в національних правових системах зарубіжних країн, що, безумовно, є значним внеском у розвиток вітчизняної правової науки.

Зміст книжки цілком відповідає потребі всебічного дослідження окресленої проблематики. В першому розділі автор висвітлює теоретичні основи конституційно-правової природи інституту прокуратури. І на особливу увагу в ньому за-

слуговує п. 1.1. «Понятійно-категоріальний апарат дослідження інституту прокуратури», що має неабияку наукову цінність. Другий розділ присвячений історії виникнення інституту прокуратури в світі, у тому числі в Україні. В третьому – досліджується інститут прокуратури у національних правових системах зарубіжних країн. Останній, четвертий, розділ присвячений суто проблемам конституційно-правового статусу та основним функціям прокуратури України.

Автором всебічно висвітлюється проблема місця прокуратури в системі органів державної влади. Він критично підходить до існуючих у науці концепцій конституційно-правового статусу прокуратури на сучасному етапі розвитку української державності та доходить висновку, що «... прокуратура, не будучи віднесеною до законодавчої, виконавчої і судової гілки влади, водночас виконує у державному механізмі особливу роль ...» (ст. 426) «... і немає необхідності відносити її до тієї чи іншої гілки влади ...» (ст. 427), оскільки це може призвести до порушення рівноваги в системі стримувань та противаг на користь однієї з них.

Позитивною ознакою монографічного дослідження є те, що воно відрізняється також прикладним характером. Монографія Грицаєнка Л.Р. буде цікавою для широкого кола читачів, оскільки присвячена проблемним питанням прокурорської діяльності в Україні.

^{*} Грицаєнко Л.Р. Прокурорська діяльність в Україні у світлі сучасного світового досвіду: моногр. / Грицаєнко Л.Р. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. – 576 с.